

nost; in drugič, na svoj način in svojimi močmi storim nekaj zoper njih. Drugače rečeno, nujni pogoj tako refleksije kot tudi akcije je samorefleksija, dejavne kritike pa samokritika.

Pričujoča Kuzmaničeva knjiga se mi zdi pomembna zaradi dveh razsežnosti. Gre za študijo, ki na komplementaren način in z značilno brezkompromisnim, mestoma tudi pikrim slogom pisanja opominjajoče zapolnjuje eno od praznin, ki nastajajo v času poosamosvojitveno zanosnih študij o nacionalno pomembnih temah. Drugače rečeno, te slednje uravnovesi, benjaminovsko pokaže na *dokumente barbarstva* med *dokumenti kulture*. Kuzmanič v "Bitjih s pol strešice" sijajno razkrinka manj prijazno podobo sodobne slovenske samozavesti: izpostavi enega izmed mnogih primerov širšega kompleksa slovenskega nacionalizma, s katerimi se dnevno srečujemo, in enega izmed njegovih razpihovalcev.

Glavni – obenem pa tragični – dosežek te knjige pa se mi zdi v tem, da pokaže, da se v vseh letih izhajanja M. S.-jevih globoko(ne)umnosti, porogljivega razčlovečevanja in dekulriranja celih skupin ljudi, ki so nedvomno del slovenske družbe, nobena izmed institucij na Slovenskem, ki naj bi skrbele za spodbujanje strpnosti, ni zganila. Na kontinuirano blatenje vseh drugačnih ni reagiral nobeden izmed bralcev, v rubriki prizadetih ali razžaljenih. Niti izobraženci, ki naj bi poosebljali vest družbe. O tem, da oz. kako se rezila sprva ostrijo s peresi, kanoni najprej polnijo s samoumevnimi slabšalnicami, neslane šale pa hitro nadgradijo z "ustreznimi" institucionalnimi rešitvami, smo se lahko prepričali v naši in svetovni polpretekli zgodovini. Iz teh izkušenj vemo, da poglobitveni problem vase zagledanih družb ni bil toliko ekstremizem posameznikov – tega najdemo vedno in povsod – pač pa strahopetna ali brezbrizna inertnost večine.

Mitja Velikonja

Zgodbe neke zgodovine

MARTIN ŠPEGELJ: SJEČANJA VOJNIKA; Znanje, Zagreb, 2001; 430 strani

Pogledom hrvaškega generala Martina Špegelja na dogajanja zadnjega ducata let, katerih aktivni protagonist je bil, je bilo v tem času mogoče slediti na več mestih: sproti v dnevnem časopisu, v predgovoru k hrvaški izdaji Janševih "Premikov" leta 1993, v intervjuju za zagrebški "Erazmus" (št. 9, 1994) ali v zborniku "Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995 (1999). V pričujoči knjigi so ti povezani, razširjeni oziroma še dodatno eksplicirani. Gre za zgleden primerek t.i. vojne memoaristike – zelo specifične zgodovinopisne, (avto)biografske in obenem tudi literarne zvrsti – ki ima dolgo zgodovino in je nujna sopotnica vseh vojnih dogajanj. Spomine so pisali vojskovodje in navadni vojaki, zmagovalci in poraženci, krvniki in žrtve. Pričujoča knjiga ima s tega stališča vse potrebne lastnosti: gre za izjemno zanimivo, informativno branje, polno insiderskih informacij.

Špegelj je uniformo nosil pol stoletja, preživel dve vojni in prehodil pot od navadnega vojaka do generalpolkovnika. Knjiga je temu primerno kronološko zasnovana: od otroštva v Podravini in partizanstva, kamor je vstopil s petnajstim letom, do pestrega in po federaciji razseljenega službovanja v JLA; vmes je prevzel vodenje hrvaške Teritorialne obrambe, organiziral Titov pogreb, v letih 1985–1989 je bil poveljnik Pete armade, ki je bila razporejena na severozahodu države. Poleg nekaj incidentov za časa častniškega službovanja je bilo jedro njegovega latentnega spora z

armadnim vrhom zagovarjanje koncepta "splošnega ljudskega odpora" (oziroma t.i. "teritorialne", gverilske vojne), ki bi bil operativno komplementaren z JLA, torej z redno vojsko (oziroma frontalne vojne). Jedro knjige pa je obravnava dogajanj na začetku devetdesetih, ki jim posveča nesorazmerno dosti pozornosti in prostora. Torej, po kratkotrajni upokojitvi je od avgusta 1990 do junija 1991 prevzel ministrovanje obrambe republike Hrvaške in potem poveljstvo nad zborom narodne garde. Avgusta 1991 je zapustil Hrvaško, in se septembra vrnil kot glavni obrambni inšpektor, kjer je vztrajal do dokončne upokojitve decembra 1992.

Špegelj ugotavlja, da so se tihe priprave vodstva JLA na morebitni razpad Jugoslavije začele že desetletja pred dejanskim: simptome najdeva v postopni in načrtni srbizaciji častniških kadrov, v njenem oblikovanju kot "države v državi" (oziroma "države nad državo" kot ideološko-politično-ekonomske in seveda vojaške sile v družbi, prave "sedme republike"), v zavračanju razvoja republiških obrambnih struktur (TO), v poskusih njihovega podrejanja JLA, v ustvarjanju paranooidnih konstruktov zarot in ogroženosti tako z Vzhoda kot Zahoda in njihovih navez z "notranjimi sovražniki", v precenjevanju JLA kot "tretje ali četrte najmočnejše vojske v Evropi", in pa ukinitev armadnega sistema organiziranja JLA (v sistem "bojišč") leta 1988. Učinkovitost teh predhodnih potez – ki so bile močna podlaga za kasnejši projekt unitarne Jugoslavije ali pa Velike Srbije – se je izkazala v vojnih dogajanjih v prvi polovici devetdesetih.

Jugoslavija je bila v drugi polovici osemdesetih pred usodnim razpotjem glede nadaljnega razvoja. Različne opcije so bile medsebojno popolnoma nesprejemljive, izključujoče: za unitariste je bila cilj obnova družbeno-ekonomskega modela iz petdesetih let, sredstvo pa vojaški udar (kar sta kasneje sama priznala tudi Mamula in Kadijević, str.

189–191); reformisti so si jo prizadevali počasi spreminjati tako na ekonomskem kot na političnem področju na starih osnovah; medtem pa sta severozahodni republiki že krenili na pot političnega pluralizma, tržne ekonomije, rahljanja vezi s federacijo in tudi prvih konkretnih obrambnih priprav (kar seveda ni šlo neopaženo mimo jugoslovanskih tajnih služb).

Špegelj tako podrobno opiše dogodek razvpitega tajnega snemanja njegovega sestanka z virovitiško skupino hrvaških častnikov jeseni leta 1990, s katerim sta vojaška obveščevalna služba in konsekvantno armadni vrh dokazovala oboroževanje in terorističnost nove hrvaške oblasti in hotela tudi njega osebno vsestransko kompromitirati. Zavrne ga kot "ponaredek in montažo, proizvod stalinističnih metod in vrnitev v boljševiškega duha iz petdesetih let" (str. 172), katerega del je bil resničen, del polresničen (iz konteksta izvzeti odlomki), del pa "primitivna laž" (str. 177–179), pa vendar ta "psevdomokumentarec" ocenjuje kot "inteligentno in zato še nevarnejšo manipulacijo" (str. 166). Zares, slovenski zgodovinar Pirjevec to celotno epizodo razume kot propagandni "uspeh" armadne strani ("Jugoslavija 1918–1992 – Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije", 1995, str. 411), medtem ko švicarski publicist in zgodovinar Viktor Meier ugotavlja, da "posebej dobro se Špegelj tedaj ni odrezal" ("Zakaj je razpadla Jugoslavija", 1996, str. 233).

Dejansko je celotna knjiga osredotočena na iskanje odgovorov na dve temeljni vprašanji: "zakaj je /hrvaška, op. MV/ država pričakala agresijo nepripravljena in v njej doživela strahotno trpljenje in izgube" in zakaj so v zaledju "neovirano pustošili eskadroni smrti, preprodajalci mamil, roparji, požigalci, uničevalci hiš in tatovi avtomobilov" (str. 195). Že kmalu po imenovanju je v zvezi s tem prišel v spor s hrvaškim državnim

vodstvom. Namesto bučnemu "hrvatovanju" in taktičnemu obotavljanju se je namreč posvetil konkretnim pripravam na obrambo.

Enote JLA so takrat na območju severozahodne Jugoslavije sestavljali predvsem naborniki, povečini stari 18 in 19 let, med katerimi je bilo največ Albancev in Hrvatov; njeni častniški kadri še niso bil povsem srbizirani in v določenih pogledih precej razpuščeni, enote pa še ne zapolnjene s srbskimi in črnogorskimi rezervisti; bila je še v mirnodobnem stanju, njena tehnika pa skoncentrirana v skladiščih. Špegelj v knjigi opiše svojo vizijo koordiniranega vojaškega sodelovanja in odpora Hrvaške in Slovenije (zanimivo, Janša v "Premikih" /1992/ zavezništva s Hrvati skorajda ne omenja) zoper tako nepripravljenega in oslabelega nasprotnika. Četudi je izhajal iz premisleka "bolje se je cele dneve pogajati kot tudi samo minuto vojskovati" (str. 131), je predlagal usklajeno preventivno ofenzivno akcijo: blokado in potem prevzem vojaških skladišč in vojašnic na Hrvaškem. Zavaljo Tudjmanovega kompromisarstva z Miloševićem so bili takšni njegovi načrti zavrjeni kot "prenagljeni", "preradikalni", "avanturizem", on sam pa označen za "generala vojne" in "provokatorja". Zato Špegelj zatrjuje, da je bila cena osamosvojitve države – torej vojne z dvojno-enojnim sovražnikom JLA in srbskimi uporniki – prav zato, ker Hrvaška ni posredovala ob pravem času, potem tako visoka.

Razkol med njimi se je globil in postal poleti 1991 nepremostljiv, kar je v knjigi več kot očitno tudi iz pogosto jezne dikcije, nizanja napak njegovih oponentov in naslednikov, očitkov celotnemu takratnemu hrvaškemu vrhu in jedkih pripomb. Tako poleg nacionalističnih skrajnežev na srbski strani obsoja tudi tiste na hrvaški, "pse vojne", "vojne dobičkarje", "psevdovojskovodje", "viteze", "nacionalne revolucionarje", zagovornike "neofašistične ideologije" in "profesionalne Hrvate", kot

jim pravi, in njihove paravojske. Tudjmanu in njegovemu krogu (predvsem ministru Šušku) tako očita nekompetentnost, zavestno hazardiranje, čisti kriminal, sabotiranje obrambnih priprav in ideološke čistke znotraj vojske, razmah in samovoljo tajnih služb (podobnih tistim iz socialističnih časov), arogantnost do drugačnih mnenj, kompromisarstvo in pogubno politiko do Bosne in Hercegovine, zakulisna pogajanja in kupčkanje za ozemlja z Miloševićem. Prav zaradi slednjih so bile obrambne priprave upočasnjene oziroma zavirane, konkretni ukrepi pa zaustavljeni; Špegelj za oboje navaja precej zgovornih primerov. Na tej točki se njegova interpretacija o Tudjmanovi kratkovidnosti oziroma "tragični zablodi" (str. 302) ujema s tisto Slavena Letice, ki je pred leti prav tako ugotavljal, da si je hrvaški predsednik na vse načine prizadeval skleniti zgodovinski sporazum med Hrvati in Srbi z Miloševićem. Pri tem si je močno zatiskal oči pred dejstvom, da so bili ti dogovori za Miloševića in armadni vrh zgolj taktično zavajanje, saj so ves ta čas tekle sistematične priprave na osvajalno vojno proti Hrvaški in Bosni, ki se je kmalu zatem začela (o čemer piše med drugim v svojih spominih tudi Jović).

Špegelj takratnemu hrvaškemu vrhu očita "zgodovinsko odgovornost" in si po njegovo zasluži "absolutno negativno oceno" (str. 141). Gladko je namreč zavrnil njegov predlog "aktivne strategije" proti JLA, nasprotniku, ki "še zdaleč ni bil zadosten za kakršnokoli resno vojaško akcijo" in ki ni bil "sposoben za notranjo vojno" (str. 140), in je raje ostal pri "politiki mirovanja" (kot jo imenuje Meier, 1996, str. 250) tudi med intervencijo JLA v Sloveniji. Od tod tudi pogost očitek, da so – kljub januarja 1991 podpisanemu obrambnemu sporazumu – Slovence "izdali" oziroma "pustili na cedilu", ko jim je bilo najteže. Tudjmanovo napako – nevmešavanje, atentizem in defenzivnost – je le nekaj mesecev zatem ponovil tudi bosanski

predsednik Izetbegović, ki si je prav tako zatiskal oči pred temnimi oblaki, ki so se zgrinjali nad njegovo republiko, in o vojni na Hrvaškem in v Sloveniji rekel, češ da to "nista naši vojni".

Avtor celotno jugoslovansko povojno zgodovino in njen razpad postavlja tudi v mednarodni okvir in pri tem opozarja tako na sočasne vplive dogajanj v Sovjetski zvezi (kjer Kadijević spomladi 1991 ni dobil pričakovane podpore za morebitno uporabo vojaške sile pri premagovanju krize v Jugoslaviji), kot tudi politike večine zahodnih držav do procesa razpadanja Jugoslavije, saj naj bi bile kot "potrpežljive opazovalke" (str. 358) "s svojo pasivnostjo, neznajdljivostjo, pa tudi z bolj ali manj prikritim prosrbskim stališčem soodgovorne za uničevanja in pokole" (str. 177).

Poleg teh temeljnih obravnav najdemo v knjigi tudi niz na prvi pogled manj pomembnih, ki pa tisto bistveno dodatno ilustrirajo in mu dodajo tudi bolj osebni, da ne rečem eksistencialni pridih (npr. opis njegovega službovanja konec petdesetih in začetek šestdesetih let v garniziji v hercegovskem Nevesinju, "Golem otoku na kopnem", kot so jo imenovali in spominja na kakšno kafkovo prizorišče; podobno nazoren je tudi opis sestanka vrhovnega državnega sveta 30. in 31. julija 1991). Pogledi na nekatere najbolj kontroverzne epizode in protagoniste hrvaške in polpretekle zgodovine (na NOB, gradnjo socializma, Tita) so povečini večstransko obravnavani: izpostavljene so njihove različne plati. Tudi sicer je knjiga napisana na premišljen in argumentiran način, verjetno tudi zavoljo primerne časovne distance, saj je deset let po teh dogodkih dovolj dolg in obenem kratek čas, da se strasti pomirijo, spomin pa ne zbledi.

Knjiga je torej po eni strani pomemben zgodovinski dokument, pričevanje, po drugi strani pa očiten in mestoma zagrenjen osebni obračun ne le z napadci na Hrvaško, ampak predvsem "z vojaškim in političnim šarlatanstvom"

hrvaškega vodstva, ki naj bi, z njegovimi besedami, zagrešilo "udar proti lastnemu narodu" (str. 196). Ugotavlja, da "kljub predsedniku Tudjmanu in ministru Šušku smo se ubranili agresorja" (str. 292). Četudi je vodilna hrvaška politična trojka iz tistega časa – Tudjman, Šušak, Boban – že pokojna, pa se njihove interpretacije polpretekle zgodovine in – žalostno – tudi njihova pogubna politika v določenih pogledih prenaša tudi v postdaytonski čas.

Uredniško zahtevna knjiga je opremljena z različnimi prilogami, ki napisano še argumentirajo oziroma poglobljajo: z 12 zemljevidi, ki precej podrobno sledijo glavnim situacijam in epizodam, več shemami in evidencami, sezname kupljenega in zaseženega orožja, dokumenti in izjavami, kazalom in fotografijami pomembnejših oseb. Vojna memoaristika pa ima, kot vsaka izmed biografskih zvrsti, poleg prednosti tudi nekaj slabosti. V pričujoči knjigi ena še posebej izstopa: avtor večkrat kritizira "boljševizacijo" poveljske družbe, v kateri so zavladali "izključnost, enoumje in primitivna represija", "manipulacija" ter tem podobne razmere v JLA ("dril neverjetnega obsega", "ideološko-politični pritiski" ipd.); podobno kritičen je do nove hrvaške oblasti, do politizacije in ideologizacije njenih oboroženih sil. Protislovno, saj je bil obenem desetletja (visoki) častnik jugoslovanske armade in potem v vrhu nove hrvaške vojske ter tako hočeš-nočeš podpiral te režime in njihovo ravnanje. Tako v socialistični Jugoslaviji kot v pojugoslovanski Hrvaški vojska ni bila nevtralna sila, temveč povsem jasno deklarirana politična in ideološka opora režimu oziroma vladajoči eliti. Zato je milo rečeno nesprejemljivo, da se je v intervjuju za ljubljansko "Delo" (SP, 28. 4. 2001) sam razglasil za "disidenta": nemogoče je, da bi kot tak lahko dosegel tako visok položaj v obeh režimih.

Drugje so njegove primerjave pomanjkljive (povojna rast in višina BDP

na Hrvaškem naj bi se približala tistemu v Avstriji; str. 62), zgrešene (tako na procesu proti četverici obsojenega zastavnika Ivana Borštnerja "poviša" v kapetana; str. 97) ali mitizirane (npr. da je hrvaški vojak "eden najboljših v Evropi pod pogojem, da je dobro organiziran ter pravilno, avtoritarno in pravično voden"; str. 308). Sam sebi nasprotuje, ko neke zatrjuje, da "hrvaška država ni napadla BiH" (str. 336), medtem ko na drugih mestih izrecno poudarja angažma hrvaške vojske in seveda tudi zakulisno politično kombinatoriko v tej vojni. In še naprej; nisem sicer vojaški analitik, vendar se zastavlja vprašanje, ali bi se načrt blokad in zavzetja vojašnic in skladišč res odvijal tako, kot je Špegelj predvideval. Izkušnje iz vojne v Sloveniji kažejo, da je bil primer različen od primera: ponekod je šlo zlahka, drugod pa sploh ne. Prav tako poudarjanje "poraza JLA na Hrvaškem" glede na njeno moč v primerjavi z novoorganiziranimi hrvaškimi enotami po eni strani drži, po drugi pa je z njeno odkrito ali prikrito pomočjo le prišla pod srbski nadzor tretjina države, četudi na Pirov način.

Na 359. strani omenja, da je bilo v JLA več kot pol častnikov nesrbskega rodu, medtem ko podatki nekaterih drugih avtorjev kažejo drugačno sliko: George Schöpflin ("Nationality in Fabric of Yugoslav Politics", Survey 3/1980, str. 15) navaja podatke za JLA za leto 1970, ko naj bi bilo med generali 46,7 % Srbov in 19,3 % Črnogorcev oziroma med častniki nasploh 57,4 % Srbov in 10,3 % Črnogorcev; podobne so tudi ocene Pirjevca (str. 366), Meierja (str. 20) in Xavierja Bougarela ("Bosnie – Anatomie d'un conflit", 1996, op. 8 na str. 119). Konrad Kolšek navaja, da je bilo celo na 5., torej severozahodnem vojaškem območju, med častniki 52 % Srbov, 16 % Hrvatov, 8,3 % Jugoslovancev in 5,5 % Slovencev ("Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991", 2001, str. 62). Predvsem pa v tej knjigi pogrešam kakšen pred-

govor ali – še rajši – spremno besedo, ki bi celotno Špegljevo zgodbo umestila v širši, objektivnejši zgodovinski okvir; morda prav izpod tipkovnice urednika knjige, izvrstnega poznavalca in analitika teh dogajanj Iva Žaniča. Tako bi knjiga še pridobila na verodostojnosti in primerljivosti.

Pogled na preteklost je prizorišče spopada različnih mikrozgodovinskih obravnav in osebnih izkušenj. Vprašanje je, koliko se te posamez(nikov)e – najpomembnejše za avtorja, manj ali sploh ne za druge – (ne)usklajene s pogledi drugih udeležencev in z onimi širšimi znanstvenimi analizami teh zgodovinskih dogajanj. Špegljeva zgodba, polna neprecenljivih podatkov "od znotraj", pa tudi njihovih interpretacij, dejstev in predvidevanj, argumentacij in obtoževanj, opisov absurdov in izgubljenih priložnosti, je ena izmed milijon zgodb in resnic, ki so jih ljudje na tem majhnem zemljepisnem območju doživeli v komaj nekaj dramatičnih letih njihove zgodovine. V vojni memoaristiki – tudi v pričujoči knjigi – pa je posebej pomenljivo to, da avtorji pri njihovem pisanju redko ali nikoli ne uporabljajo niti ne navajajo različne tozadevne zgodovinske literature oziroma družboslovnih študij. Poleg lastnih spominov, dnevnških zapisov in različnih evidenc se raje opirajo predvsem na objavljene spomine drugih udeležencev istih dogajanj. V teh letih, ko so bili napisani spomini številnih Špegljevih sodobnikov – med drugim Veljka Kadrijevića, Branka Mamule, Konrada Kolška, pa politikov Stjepana Mesića, Slobodana Miloševića, Borisa Jovića, Hrvoja Šarinića, Janezov Drnovška in Janše, Kira Gligorova, Dimitrija Rupla, tujih diplomatov Warrena Zimmermanna, Davida Owna in Richarda Holbrooka – sem se nekako navadil, da jih berem in razumem na dva načina: vzporedno in komplementarno, prvič, med njimi samimi, in drugič, z analitičnimi študijami teh istih dogajanj.

Mitja Velikonja

Rusija, mati ali mačeha?

ANTON RUPNIK: TRETI RIM – RUSIJA NEKOČ IN DANES; Znanstveno in publicistično središče; Zbirka Spekter; Ljubljana, 1999; 441 strani; 6.480 SIT

Nerazumljiva Rusija je izraz, ki ga kar nekajkrat zaslišimo v zadnjem Mihalkovem "Sibirskem brivcu", filmu, ki po mojem mnenju utrjuje običajne stereotipne predstave, prvič, tako o Rusih kot o Zahodnjakih, in drugič, tako med Rusi samimi kot med Zahodnjaki. Omikana pokončnost, svoeglava nedolžnost, nerazumljiva zaletavost prvih in pretkana pohlepnost, izdajalska izkoriščevalskost, bogataška plehkost drugih: zdi se mi, da Zahod še vedno ve o Rusiji toliko kot glavna junakinja v filmu, ko pred 115 leti stopi na njena tla: da je to dežela carjev, vodke, kaviarja in plesočih medvedov.

Pričujoča Rupnikova knjiga je razdeljena na tri dele. V prvem, najobsežnejšem, je strnjen pregled ruske zgodovine, od etnogenetičnih dilem do predzadnjega kremeljskega vladarja, Borisa Jelcina. Rusko zgodovino opisje prečijo mnoge kontroverze, tako med različnimi generacijami ali ideološkimi profili ruskih zgodovinarjev kot med ruskimi in zgodovinarji sosednjih narodov (Ukrajincev, Poljakov, baltskih in kavkaških narodov). Zgodovinski miti in dejanski, dokazani dogodki so tudi v ruskem zgodovino-pisju do nerazpoznavnosti povezani: avtor navaja, kako so se stari politični miti utrjevali za časa dinastije Romanovih ob vneti pomoči pravoslavnih patriarhov; prenašanje religijskih mitov o tem, kako se je duhovno izročilo "prave vere" (pravoslavlja) iz Carigrada pre-

neslo v Moskvo, novo središče Rusije, po osamosvojitvi izpod tatarske nadoblasti. Rusija je postala izvoljena dežela, *tretji in zadnji Rim*; rečeno z Dostojevskim, Rusi so *narod bogonosec*. Tudi zgodovino-pisci za časa Stalina so morali oblikovati mite o odličnosti ruske preteklosti in sovjetske sedanjosti. Med mite ruske sedanjosti Rupnik uvršča tiste o "kulturtregerstvu", o nenehnem žrtvovanju za dobrobit drugih, o zarotah z Zahoda in o neprekinjenosti imperija. Gospodarska zaostalost in težka socialna situacija sta tako pogosto interpretirani kot prednost Rusije pred Zahodom, dokaz njene izbranosti.

Rusija je dežela dramatičnih preobratov, težkih prehodov in negotove prihodnosti. Ena izmed njenih stalnic skozi celo zgodovino – podobno kot v vseh velikih imperijih, npr. kitajskem ali rimskem – je bilo vprašanje osrednje oblasti oz. nihanja med centralističnimi (unitarističnimi) prisilami in divergentnimi (federalističnimi, avtonomističnimi ali separatističnimi) silami. V svetovni zgodovini so se mnogi prelomi, diskontinuitete na koncu pravzaprav izkazali kot kontinuitete. Tudi nedavno sklenjeno, štirinasedemdesetletno obdobje sovjetske Rusije gledati s tega stališča, kot še eno obliko ruskega mesijanizma, občutka večvrednosti in izvoljenosti, drugačnosti od vseh in vsega. Rupnik ugotavlja prav to, sklicujoč se na mnoge ruske avtorje (npr. stran 115, 313, 387, 388): prišlo je do istovetenja *ruskega mesijanizma s proletarskim mesijanizmom*. *Sveta Rusija* se je začasno preimenovala in preoblikovala v *zibelko svetovne revolucije*.

Drugi del knjige obravnava današnje t.i. "rusko vprašanje", usodo okoli 25 milijonov Rusov v okoliških novoosamosvojenih državah in zgodovino ter sedanjost odnosov z najbližjima slovanskima državama, predvsem Belorusijo in Ukrajino. Posebno mesto zasluži avtorjeva obravnava ruskega pravoslavlja, ki je po stari bizantinski

maksimi *simfonije med državo in cerkvijo* bistven del nacionalne identitete in – razen med socialističnim *intermezzom* – tudi državne oblasti, ne glede na to, kakšna je ta bila. V praksi je to pomenilo kolaboriranje tudi z najbolj mračnimi režimi in njihovimi tajnimi službami ter projekti. Zadnje patriarhovo blagoslavljanje ruskega orožja, s katerim se izvaja genocid nad čečenskim narodom, tako ni nobena izjema.

Zanimivo je, da se je danes v nekih pravih pravoslavniških krogih hudemu strahu pred rimskokatoliškim prozelitizmom pridružil še tisti zoper agilno protestantsko misijonarjenje in razna new-age gibanja ter ekumenistične pobude, ki v Rusijo prihajajo ob njenem težavnem odpiranju Zahodu. Prav tako so na udaru tudi sekularne "brezbožne" ideologije (bolševizem, liberalizem, individualizem, vesternizacija ipd.). Občutno manj je strahov pred muslimanskim svetom, s katerim so tudi v preteklosti bolje shajali. Položaj RPC v sedanji ruski družbi bi lahko označili kot "bolj enakopravno med enakopravnimi", čeprav so njene ambicije precej višje, na kar mdr. kaže njen predlog o registriranju le štirih tradicionalnih ver v Rusiji. Tak primeri kažejo na skomine njenih apologetov po državni cerkvi, torej položaju, ki ga je uživala v carskem režimu.

Stalnica tretjega dela knjige, naslovljenega "Rusija išče (novo) identiteto", je kakšna tri stoletja, od Petra Velikega star razkorak med t.i. zahodnjaki in slovanofili (velikorusi, narodniki). Medtem ko so prvi zagovarjali evropsko pot razvoja, so drugi izpostavljali ruske posebnosti, njihovo nezvedljivost na tuje vzore ter družbeno in kulturno-religijsko izoliranost ter gospodarsko-politično avtarkičnost. Po mojem mnenju predstavlja prav širjenje tega razkoraka največjo nevarnost, ki preti ruski družbi v prihodnje. Zlasti še, ker sedanjost rusko politično stvarnost zaznamujejo naslednje, "hitro vnetljive" značilnosti: "nomenklatura demokracija", abso-

lutizem voditelja, splošni politični radikalizem, nerešena nacionalna vprašanja in šibkost civilne družbe (na straneh 193–194). Očiten je porast imperijske miselnosti, povečevanja ruske samosvojskosti in prepričanj o zarotah iz tujine (ZDA, Nemčije, Vatikana ipd.) pri – zanimivo – pisani družini zagovornikov: od liberalnih demokratov Žirinovskega, nekaterih visokih dostojanstvenikov RPC, do regresivnih šovinistov iz Pamjata in Zjuganovovih komunistov. Impulzivnost užaljene veličine se kaže ob čečenski pustolovščini – avtor celo podpoglavje nameni zgodovini severnokavkaških pokrajin – kar katarzično vpliva na javno mnenje.

Na drugi strani pa je potrebno pritrditi tudi piscema sijajne študije "The Psychology of Post-Totalitarianism in Russia" (CRCE, London, 1992) Leonidu Gozmanu ter Aleksandru Etkindu, ki med Rusi opažata kontinuiran občutek skrajne brezmočnosti, ko gre za politiko, torej politično apatičnost in depresivnost. Zdravilo za to naj bi bilo uvajanje demokratične prakse, sta prepričana avtorja; to pa je izredno težko ob relativni šibkosti srednjega sloja (struktura ruske družbe spominja na obliko črke U, medtem ko je na Zahodu ta oblika ravno obrnjena). Mit o izgubljenem imperiju je tudi mogoče sčasoma preboleti, kar dokazujejo primeri iz zahodne Evrope, še zlasti zaradi spoznanja, da so nekdanje kolonije kljub politični osamosvojitvi še vedno ekonomske odvisne od nekdanjega centra. Grobi kolonializem je *passé*, v sodobnem, asimetrično urejenem svetu vlada "tišji", pragmatični neokolonializem. Za Ruse bi bilo bolj kot o obnovi imperija koristno razmišljati o nekakšnem ohlapnem *Commonwealthu* novih držav, ki so nekoč tvorile carsko ali sovjetsko velikanko.

Toda že eden od dekambristov, Lunin, je ugotovil, kako *navkljub globoki tišini ljudje mislijo*. Kakšni so potem lahko scenariji prihodnosti? Po prvem bo deželi znova zavladala trda roka; po

drugem bo prišlo do postopnega razkroja. Tretji scenarij predvideva uvedbo unitarne velikoruske države; po četrtem pa se Rusiji obeta, zaradi skorajda neizmernih materialnih in kadrovskih potencialov, gospodarski čudež.

V pričujoči Rupnikovi knjigi gre torej za kritično zgodovino ruskega naroda in države. Izbere izredno učinkovit pristop: po kronološko zasnovanem in faktografsko intenzivnem prvem delu sledita dva, v katerih očitneje izpostavlja lastna mnenja ter poglede in jih poliloško primerja s tistimi ruskih družboslovcev. Avtor se popolnoma osredotoča na politično preteklost in sedanost "velike zakarpatske sestre": izčrpno so obravnavana tudi verska vprašanja, nacionalne in politične mitologije, mednarodna nasprotja, nacionalna karakterologija in politične usmeritve, medtem ko je področje kulture, umetnosti in znanosti – žal namenoma, na kar posebej opozori na zadnji, 426. strani – izstopajoče manjka. Nič tudi ni govora o pomembni manjšini, namreč judovski, ki je imela pomembno vlogo v nekaterih najbolj vitalnih družbenih sferah, v intelektualnem življenju in v revolucijskih dogajanjih. Tudi zato je zbujala sovražna čustva in pogrome.

Avtorjev stil pisanja je tekoč in berljiv: po eni strani se pozna njegova novinarska veščina, ki jo je ostril kot dopisnik (mdr. tudi) iz Moskve, po drugi strani pa so tudi njegove razlage napisane "z lažjo roko" kot tiste zgodovinarjev, čeprav nič manj pojasnjujoče in pregledno. Bralcu bi poleg imenskega kazala prav prišlo tudi geografsko in pa kazalo najpomembnejših pojmov, dobrodošel pa bi bil tudi zemljevid decembra 1991 ustanovljene "Skupnosti neodvisnih držav". Morda bi bilo na koncu knjige dobro navesti tabelo gospodarskih kazalcev za dejansko medsebojno primerjavo z drugimi postsocialističnimi državami in – jasno – drugimi svetovnimi velesilami (ZDA, Japonsko, Kitajsko, Indijo itn.). Na ta

način bi si lahko lažje predstavljali, pri čem Rusija "zares je".

Založba ZPS z izdajo te knjige nadaljuje svoja smela poseganja na tista geografska področja (Jugoslavija, vzhodna Evropa, Balkan), ki so v današnji slovenski knjižni produkciji po krivici izrazito nepopularna in deficitarna. Mislim pa, da bi sicer sijajnim študijam morala slediti tudi oblikovna plat – fotografije, reprodukcije slik ipd. – kar bi knjige gotovo podražilo, po drugi strani pa jih neprimerneje bolj obogatilo. Predstavljam si, kako primerno bi bilo opisane spomenike, grbe, velike može in dogodja ugledati tudi na reprodukcijah slik, ikon in fotografij.

Na koncu recenzije te dragocene in zgledno napisane knjige se vračam na začetek, na zahodno nerazumevanje te prostrane dežele. Mirno bi lahko dejal, da zgodovina in sedanost Rusije (ali Balkana ali tretjega sveta itn.) ni nič manj problematična in nedoumljiva kot zgodovina zahodnih držav: spomnimo se le krvavih državljanskih, verskih in velikih medsebojnih vojn npr. v zgodovinah Francije, Anglije, Nemčije, Italije, Združenih držav ali Španije; njihovih neusmiljenih kolonialnih pokoravanj ali brutalnih dominacij na njihovih "dvoriščnih sferah"; asimiliranj, preganjanj ali etničnih čiščenj nekonformnih manjšin; brezobzirno samovoljnih vladavin tamkajšnjih *gosudarjev*; neusmiljenih izko riščanj šibkejših; katastrofičnih posledic njihovih političnih mitov. Zgodovina Rusije (in drugih "nerazumljivih" delov sveta) je v veliki meri zrcalna slika analognih pojavov na Zahodu oz. povsod po svetu. Tako kot Zahod s prstom kaže nanjo (ali nanje), naj ga usmeri tudi proti sebi, proti lastnim zgodovinskim amnezijam, če ne kar historicidom.